

Ю.О. ЛУПЕНКО, доктор економічних наук,
професор, академік НААН

Науково-методологічне забезпечення розвитку економіки сільського господарства України

Мета статті - визначити основні наукові розробки економістів-аграрників Національної академії аграрних наук України, охарактеризувати зміст їх ключових положень і механізмів, сферу, масштаби та результативність застосування, можливості реалізації в сучасних умовах.

Методика дослідження. Дослідження переважно здійснювалось за допомогою історичного, монографічного, абстрактно-логічного методів, при оцінці результативності частково використовувалися статистико-економічний та розрахунково-конструктивний методи на основі діалектичного підходу.

Результати дослідження. На основі аналізу результатів наукових досліджень в системі НААН та її попередників було визначено найбільш резонансні та ефективні розробки у сфері економіки сільського господарства та інших, пов'язаних з ним сфер. Розкрито основний зміст таких розробок, їх наукова новизна та практична значущість, характер впливу на розвиток економіки галузі, окреслені окремі механізми таких розробок, що мали найбільший вплив у галузі. Сформульовано ключові напрями подальших економічних досліджень щодо розв'язання проблем розвитку аграрного сектору економіки

Елементи наукової новизни. Застосовано методологічний підхід щодо формування змісту наукових розробок на підставі логічного, організаційно-економічного та причинно-наслідкового поєднання їх результатів.

Практична значущість. Результати дослідження дають можливість оцінити наукові розробки вчених економістів-аграрників в історичній ретроспективі, з урахуванням особливостей того чи іншого етапу розвитку аграрної сфери, можуть бути використані для визначення перспективних напрямів економічних досліджень, обґрунтування їх результатів. Бібліогр.: 8.

Ключові слова: аграрна реформа; аграрний сектор економіки; аграрний ринок; економіка сільського господарства; кооперація; підприємництво; наукові дослідження; науково-методологічне забезпечення; Національна академія аграрних наук України; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»; організація та оплата праці; розміщення, спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва; ціноутворення.

Лупенко Юрій Олександрович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Постановка проблеми. Відповідно до постанови Верховної Ради України від 8 лютого 2018 року № 2287-VIII у листопаді ц.р. вітчизняна наукова спільнота відзначає 100 років з часу утворення у складі Міністерства земельних справ комітетів - вченого і сільськогосподарської освіти (нині - Національна академія аграрних наук України). Ця дата є вагомою підставою для оцінки пройденого шляху, наукових здобутків НААН, в тому числі у сфері аграрної економіки. За час існування НААН змінилося чимало поколінь вчених, серед яких були визнані на світовому рівні видатні дослідники актуальних наукових напрямів, за-

сновники наукових шкіл, творці оригінальних розробок та ефективних механізмів. Про їхні здобутки сьогодні можна дізнатися лише з малопопулярних нині друкованих видань, до яких звертаються переважно такі ж дослідники, а широкому загалу відомі тільки найвидатніші результати, часто без згадування імен їх авторів. Це іноді використовується певним обмеженим колом осіб для применшення ролі вітчизняної науки, формування у суспільстві негативного ставлення до науковців, які у творчому пошуку мало приділяють уваги популяризації результатів власних, часто унікальних досліджень.

Серед вагомого майже 100-річного доробку науковців Національної академії аграр-

них наук України помітне місце належить економічним розробкам, більшість з яких стали методологічною і практичною базою для оцінки доцільності, вибору способів та форм ведення сільського господарства в Україні, забезпечення ефективного господарювання, освоєння внутрішнього та зовнішніх ринків. Визначення змісту їх розробок, характеристика обставин створення, практики застосування та оцінки результативності мають важливе значення не лише для ілюстрації наукових здобутків, а й для започаткування та проведення нових досліджень, врахування досвіду для оперативного реагування на гострі виклики сьогодення, пошуку вдалих та успішних рішень нових проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація наукових досліджень в Україні передбачає їх державну реєстрацію, подання інформаційних та заключних звітів, публікацію одержаних результатів у наукових виданнях, засобах масової інформації. В узагальненому вигляді наукові дослідження аналізуються при оцінці роботи наукових установ та вищих навчальних закладів, напрямів наукових досліджень, проблем, на розв'язання яких спрямовані ці дослідження. Стосовно НААН у цілому результати досліджень висвітлюються у щорічних звітах [2], публікаціях в наукових виданнях [7]. Проблеми оцінки результативності наукових досліджень розглядаються в багатьох публікаціях. Серед авторів, які досліджують питання вітчизняного наукового потенціалу загалом, можна виділити публікації С.М. Злупка [3], Л.Я. Корнійчук [4], І.С. Коропецького [5], Е.Л. Лортикяна [6], Б.А. Маліцького [8] та ін. Стосовно результативності аграрних досліджень можна виділити публікації В.А. Вергунова [1].

Мета статті - визначити основні наукові розробки економістів-аграрників Національної академії аграрних наук України, охарактеризувати зміст їх ключових положень і механізмів, сферу, масштаби та результативність застосування, можливості реалізації в сучасних умовах.

Виклад основних результатів дослідження. Науково-методологічне забезпечення розвитку економіки сільського господарства України в радянський і післярадянський періоди здійснювалося переважно спеціалізованими науково-дослідними устано-

вами. Серед таких установ ключове місце посідає Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (далі «Інститут») - єдина в системі Національної академії аграрних наук України, та й взагалі у країні, державна наукова установа, що спеціалізується на дослідженнях проблем економіки сільського господарства. Зазначена установа веде свій початок від Українського науково-дослідного інституту економіки і організації сільського господарства, створеного 1956 р., який у 1992 р. було перейменовано в Інститут аграрної економіки, а у 2004 р. - присвоєно статус національного наукового центру. В 1963 р. Інститут було затверджено Головною науковою установою з координації досліджень аграрно-економічних проблем в Україні. Вся діяльність Інституту здійснювалась в системі Української академії сільськогосподарських наук, нині Національної академії аграрних наук України, 100-річчя якої відзначається у цьому році.

Вчені Інституту постійно досліджували проблеми розвитку економіки сільського господарства, обґрунтовували оптимальні шляхи їх розв'язання, розробляли організаційні, економічні, фінансові, соціально-економічні та інші механізми діяльності у галузі.

Уже наприкінці 1950-х років нещодавно сформований науковий колектив забезпечив розробку наукових засад та реалізацію на практиці механізмів організації сільськогосподарського виробництва, визначення собівартості сільськогосподарської продукції (1959-1961), спеціалізації сільського господарства (1961), внутрігосподарського розрахунку (1961), авансування, нормування та грошової оплати праці в колгоспах (1959-1961) та ін.

Ці розробки постійно поглиблювалися і вдосконалювалися, доповнювалися новими, покликаними розв'язувати нові проблеми в процесі забезпечення підвищення ефективності сільського господарства. В різні періоди діяльності Інституту, залежно від викликів, що стояли перед галуззю на тому чи іншому етапі її розвитку, вченими розроблялися теоретичні засади, методичні принципи та практичні механізми реалізації власних ідей, передового досвіду та пропозицій.

Серед перших найбільших розробок, якими, по суті, була започаткована масштабна економічна робота в галузі, стали Нау-

кові засади ціноутворення на продукцію сільського господарства. В процесі реалізації цієї розробки було введено категорію собівартості сільськогосподарської продукції та методика її розрахунку, розроблено методика нормативів собівартості та рентабельності по окремих видах продукції в сільськогосподарських підприємствах України, здійснено методичні розробки зональної диференціації закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та запропоновано практичні рекомендації до формування відповідних прейскурантів. Вперше була розроблена методика та визначені на її основі конкретні рівні закупівельних цін з урахуванням якості сільськогосподарської продукції. Логічним продовженням таких розробок стали методичні і практичні засади з удосконалення економічних взаємовідносин сільського господарства зі сферою заготівлі, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції.

Із переходом економіки України на ринкові засади були розроблені концептуальні, методологічні основи та практичні пропозиції функціонування механізму ринкового ціноутворення та формування ринкової інфраструктури АПК, зокрема біржового ринку. Інститутом була розроблена методика та запроваджена практика підготовки ринкових оглядів поточної кон'юнктури і прогнозів ринку сільськогосподарської продукції та продовольства за програмою ERS USDA. Вперше розроблено методика визначення собівартості та ефективності виробництва продукції в особистих господарствах населення, механізми державної цінової підтримки сільського господарства з метою забезпечення еквівалентності обміну (заставні закупівлі, інтервенційні операції, мінімальні ціни, доплати і дотації, митні обмеження).

У подальшому було удосконалено організаційно-економічні засади формування і функціонування аграрного ринку та його інфраструктури, методика формування системи ціноутворення на основі поєднання ринкових методів з елементами державного регулювання. Розроблено організаційно-методичний підхід до моніторингу цін у продовольчих ланцюгах та формування бази таких цін; вперше в Україні розроблено підходи до формування міжгалузевих узгоджувальних комісій цін, витрат і доходів в інтеграційних ланках. Розроблено механізм

введення обмежень на експорт насіння соняшнику з України, практична реалізація якого зумовила потужний розвиток олієжирової промисловості. Загальнонаціональний ефект проявився у розбудові переробних потужностей, прирості доданої вартості в країні, збільшенні робочих місць, зростанні валютних надходжень від експорту насіння олійних культур і продуктів їх переробки протягом 18 років у 27 разів до 6,7 млрд дол. Україна посіла перше місце серед експортерів соняшnikової олії на світовому ринку.

Таким чином розробка, яка спочатку охоплювала лише проблему ціноутворення, розширилася за рахунок інших питань. На сьогодні більш повна її назва - *Наукові засади ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, формування та розвитку аграрного ринку і його інфраструктури*. Серед найбільш відомих авторів такої слід виділити академіка НАНУ і НААН І.І. Лукінова, члена-кореспондента ВАСГНІЛ О.О. Сторожука, академіків НААН П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, докторів економічних наук В.Н. Зимовця, О.В. Боднар, Л.В. Федорову, О.Г. Шпикуляка, кандидатів економічних наук Ю.П. Воскобійника, Є.О. Маслюкова, В.Ю. Протасова, З.П. Ніколаєву, Г.О. Шевченко, Т.В. Ярославську та ін.

Іншою, не менш важливою розробкою є *Науково-методологічне та практичне забезпечення організації та оплати праці в сільському господарстві*, яку започаткував доктор економічних наук, професор М.І. Нижній. Вперше у тодішньому Радянському Союзі були обґрунтовані і доведені до практичного впровадження в усіх колгоспах України пропозиції щодо переходу від оплати по трудоднях до гарантованої оплати праці, яка до 1989 року забезпечила один із вищих показників продуктивності праці серед республік колишнього СРСР і зростання виробництва валової продукції в Україні у 2 рази. Новація полягала в широкому впровадженні оплати праці з урахуванням кінцевих результатів виробництва - акордно-преміальної системи, при якій гарантований заробіток протягом року за відпрацьований час доповнювався в кінці року доплатою за кількість і якість одержаної продукції. Вперше в аграрній сфері була розроблена й запроваджена методика з тарифікації праці механізаторів і працівників тваринницьких

комплексів та спеціалізованих ферм, порядок організації оплати праці в умовах запропонованих змін.

Методологічний принцип оплати за кінцевими результатами було реалізовано при розробці та запровадженні оплати праці керівників і спеціалістів залежно від валового доходу колгоспів, а також, ще більшою мірою, при масштабному запровадженні колективного (бригадного) підряду, в умовах внутрігосподарського розрахунку.

Уперше протягом 1975-1980 рр. розроблено та проведено експерименти з впровадження наукової організації праці в колгоспах і радгоспах, яка поряд з іншими заходами забезпечувала тут ефективне використання робочої сили, формування оптимальних трудових колективів, землі та техніки й на цій основі безперервне нарощування виробництва продукції і зниження її собівартості, забезпечивши підвищення продуктивності праці на 15%. Основний зміст наукової організації праці (НОП) у сільському господарстві включав: оптимальну систему поділу і кооперації праці, створення оптимальних за економічною ефективністю трудових колективів (бригад, ланок, загонів), впровадження науково обґрунтованого нормування праці, раціональну організацію й обслуговування робочих місць, виробничих процесів, а також прийомів і методів роботи, введення ефективних режимів праці та відпочинку; забезпечення привабливості і безпеки праці, зміцнення дисципліни праці, створення сприятливих культурно-побутових, психофізіологічних і санітарно-гігієнічних умов на роботі, підвищення кваліфікації і розвиток творчої ініціативи працівників.

Уперше розроблені й впроваджені у виробництво системно-комплексна методологія управління колгоспно-радгоспним господарством через впровадження науково обґрунтованих нормативів: норм виробітку і обслуговування для виробничих і обслуговуючих галузей, штатної чисельності керівників і спеціалістів колгоспів, їх функціональних обов'язків, методика диспетчерського оперативного управління виробництвом.

Уперше в тодішньому СРСР розроблено механізми формування внутрігосподарських підрядних колективів з подальшою їх трансформацією у внутрігосподарсь-

кі кооперативи, що забезпечило перехід до ринкових відносин і створення виробничих та обслуговуючих кооперативів.

Пізніше ці розробки стали основою для теоретичного обґрунтування Інститутом реформування внутрішньогосподарських економічних відносин, підготовки практичних рекомендацій з питань реорганізації державних підприємств і колгоспів, створення на їх основі кооперативів, асоціацій та спілок юридичних і фізичних осіб з різними формами власності, що дозволило в подальшому формування нових організаційних форм, зокрема фермерських господарств, виробничих кооперативів, приватно-орендних і приватних підприємств, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та особистих селянських господарств.

Серед основних авторів розробки, крім вже згаданого М.І. Нижнього, слід виокремити докторів економічних наук М.П. Вітковського, В.С. Дієсперова, І.Х. Степаненка, М.П. Поліщука, академіків НААН Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка та ін.

У 70-х роках минулого століття Інститут забезпечив розробку *Наукових засад розміщення, спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва* на базі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції. Творчим колективом під керівництвом академіка І.І. Лукінова, за участю доктора економічних наук П.Г. Дубінова, кандидатів економічних наук В.Я. Амбросова, В.І. Бойка, І.І. Жадана, О.В. Крисального, М.Я. Кушвіда, В.Я. Месель-Веселяка, П.В. Щепієнка та інших були теоретично обґрунтовані можливості спеціалізації і концентрації для збільшення обсягів та підвищення ефективності сільгосппродукції, раціональні форми міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції, методологічні й методичні підходи до вдосконалення системи зонального розміщення, спеціалізації та концентрації агровиробництва. Були визначені техніко-економічні нормативи перспективних типів спеціалізованих підприємств і об'єднань, механізми економічних взаємовідносин при міжгосподарській кооперації і агропромисловій інтеграції, розрахунку економічного ефекту від запропонованих заходів тощо. Реалізація розробки забезпечувала приріст обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на 52%.

Найбільш масштабною і резонансною науковою розробкою Інституту можна вказати *Теоретико-методологічне забезпечення і науковий супровід аграрної та земельної реформи*. Ця розробка здійснювалася починаючи з 1990 року за ініціативою і під керівництвом академіка НААН П.Т. Саблука за участі провідних науковців інших установ та організацій України. Серед них академіки НААН П.І. Гайдуцький, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко, В.М. Жук, М.Ф. Кропивко, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин, члени - кореспонденти НААН Г.М. Підлісецький, М.М. Федоров, доктори економічних наук В.І. Бойко, О.В. Крисальний, кандидати економічних наук О.Г. Булавка, М.І. Кісіль та ін.

Розробка включає науково-методологічні, законодавчо-нормативні та практичні механізми створення і розвитку аграрного сектору економіки на приватних засадах. В ній були обґрунтовані та доведені до практичного використання механізми: передачі сільськогосподарських земель у колективну власність та їх пакування, реформування і приватизації сільгосппідприємств, створення аграрних формувань ринкового типу, грошової оцінки сільськогосподарських земель та плати за землю, спеціального режиму оподаткування сільського господарства (ФСП), оренди земель та майна колективної власності, механізмів ціноутворення на продукцію АПК, формування й функціонування аграрного ринку, системи державної підтримки сільського господарства та сільського розвитку і т.п.

У рамках розробки було опубліковано понад 890 наукових праць, з них більше 80 монографій; практичні посібники, науково-практичні рекомендації, статті та ін.; прийнято понад 140 Законів України, Указів Президента України та інших нормативно-правових актів; підготовлено більше 100 пропозицій ЦОВ (Президенту України, Верховній Раді України, міністерствам та ін.).

Було сформовано законодавчо-нормативну базу розвитку багатокладного аграрного сектору економіки, приватної власності на засоби виробництва у сільському господарстві, обігу сільськогосподарських земель та прав на них, системи державної підтримки цін та доходів с.-г. товаровиробників, розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та підприєм-

ництва, системи фінансового забезпечення сільського господарства, системи саморегулювання та самоуправління галузі, залучення інвестицій у сільське господарство, підвищення доходів та соціального захисту сільських жителів, розвитку сільських територій.

У процесі реалізації розробки суттєво збільшилися обсяги виробництва валової продукції сільського господарства (у 2014 р. у 1,8 раза проти 1999 р.), валовий збір зерна стабільно перевищує 60 млн тонн (у 2014 р. 64 проти 50,1 млн тонн у 1990 р.). Сільське господарство з дотаційного перетворилося на прибуткове, селяни одержали нове стабільне джерело доходів - орендну плату за землю, яка у 2013 р. досягла майже 1 млрд грн.

За значний вклад у цю розробку, точніше «за розробку засад реформування сфери сільськогосподарського виробництва», керівнику авторського колективу П.Т. Саблуку було присвоєно звання Героя України (2004) і він єдиний у незалежній Україні, за рекомендацією нобелівського лауреата Muhamad Yunus (Бангладеш), був номінований на Нобелівську премію з економіки (2016).

Логічним продовженням розробки з аграрної і земельної реформи стала наукова робота *Науково-методологічне та організаційно-методичне забезпечення розвитку сільськогосподарського підприємництва та кооперації*. Ця розробка здійснювалася переважно під керівництвом академіка НААН М.Й. Маліка за активної участі академіків НААН П.Т. Саблука, Ю.О. Лупенка, докторів економічних наук В.В. Зіновчука, Е.Г. Лясковця, О.І. Пилипченка, О.А. Рябчика, Л.В. Романової, О.Г. Шпикуляка, кандидатів економічних наук В.А. Пуліма, В.П. Немчука, В.А. Мамчура, Л.М. Малік, В.С. Півторака та ін.

Інститутом здійснено теоретичне обґрунтування процесів реформування внутрішньогосподарських економічних відносин та розроблено практичні рекомендації з питань реорганізації державних підприємств і колгоспів, створення на їх основі кооперативів, асоціацій та спілок юридичних і фізичних осіб різних форм власності, що забезпечило формування нових організаційних форм, зокрема фермерських господарств, виробничих кооперативів, приватно-орендних та приватних підприємств, акціонерних това-

риств, товариств з обмеженою відповідальністю та особистих селянських господарств.

Розроблено рекомендації з формування особистих селянських господарств, якими виробляється майже 46% валової сільськогосподарської продукції, з подальшою їх трансформацією в сімейні фермерські господарства. Це забезпечить об'єднання їх у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, дасть можливість долучитися до державної підтримки і формувати великі товарні партії аграрної продукції з подальшим виходом на зовнішні ринки та збереження і розвиток сільських територій (селозберігаючих структур).

Розробка включає рекомендації з організації економічних відносин в умовах внутрішньогосподарської кооперації; управління майном спільної часткової власності, створення акціонерних товариств в АПК; практичні посібники зі створення і діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК), зернового, машинно-технологічного, молочарського СОК, стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року; інвестиційний проект створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу; методичні рекомендації з формування системи кооперативних відносин; методичні рекомендації з організації молочарських обслуговуючих кооперативів.

До числа комплексних результатів, що дістали свій початок з досліджень із часів колгоспно-радгоспної системи, але зберігають свою актуальність і значущість до сьогодні, слід віднести наукову розробку *Теоретико-методологічне забезпечення формування збалансованої матеріально-технічної бази та розвитку ринків матеріально-технічних ресурсів аграрного сектору економіки*. Розробку цього напрямку було започатковано під керівництвом доктора економічних наук І.Й. Дороша, а в процесі аграрної реформи - члена-кореспондента НААН Г.М. Підлісецького. У складі наукового колективу працювали доктори економічних наук В.Г. Більський, О.В. Захарчук, В.І. Котелянець, М.М. Могилова, М.І. Пугачов, кандидати економічних наук Я.К. Білоусько, В.О. Білько, М.І. Герун, П.А. Денисенко, М.І. Кісіль, М.П. Кононенко, В.О. Питулько, В.Л. Товстопят та ін.

У рамках зазначеної роботи розроблені та доведені до практичного використання нормативи основних засобів сільськогосподарського призначення по будівлях, спорудах, машинах та обладнанні, транспортних засобах, багаторічних насадженнях, робочій худобі для різних видів продукції і природно-економічних зон. В умовах планової економіки система нормативів розроблялася кожні 5 років.

В умовах переходу до ринкової економіки були обґрунтовані основні засади становлення і розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів АПК, удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських виробників, формування й реалізації державної технічної політики як підґрунтя розроблених ННЦ «Інститут аграрної економіки» Законів України «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» та «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу», а також Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року.

Для забезпечення об'єктивної оцінки сільськогосподарського майна (зокрема під час його паювання, передачі у приватну власність, до статутного капіталу, при кредитуванні, страхуванні та ін.) розроблені Методичні рекомендації і Стандарти з експертної оцінки майна в агропромисловому комплексі України, які враховують характерні ознаки сільськогосподарського майна, специфіку національної економіки та її аграрного сектору, особливості ринків матеріально-технічних ресурсів галузевого призначення. Як і інші, ці результати застосовувалися в усій галузі, а також враховувалися в методології для інших галузей економіки.

Важливе місце в результатах діяльності Інституту належить розробці *Обґрунтування та науково-аналітичне забезпечення стратегій розвитку аграрного сектору економіки*. На базі результатів досліджень були обґрунтовані ключові напрями розвитку аграрного сектору на короткострокову і середньострокову перспективу, визначені основні першочергові заходи щодо їх забезпечення, індикатори оцінки запропонованих заходів, прогнозні параметри (рівні) очікуваних результатів, необхідне законодавчо-

нормативне забезпечення і т.п. Серед наймасштабніших документів розробки можна виділити проекти Стратегії розвитку агропромислового комплексу України (2005), Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (2007), Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року (2010), Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року (2012), проект Концепції розвитку сільських територій до 2020 року (2013), Стратегію розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року (2015) та ін.

Такі документи супроводжувалися потужними науково-аналітичними матеріалами, в яких узагальнювалась оригінальна статистична та аналітична інформація, результати наукових досліджень і передового практичного досвіду, нормативні документи та ін. Серед них слід виділити наукові доповіді Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери (2011), Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. (2016), Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення (2018), серію інформаційно-аналітичних збірників Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку (1997-2003), Довідник економіста-аграрника (1991, 2003), Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств (2000), практичний посібник Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (2000), Аграрний сектор економіки (стан і перспективи розвитку) (2011), Аналіз поточної кон'юнктури та прогноз світових ринків сільськогосподарської продукції (2012, 2015, 2017), щорічні моніторинги Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (з 2007 р.) та ін.

Зважаючи на масштабність і комплексний характер таких документів, до їх підготовки залучалися практично всі провідні вчені Інституту, а у багатьох випадках і науковці з інших установ та організацій, в першу чергу із системи НААН. Більшість творчих колективів очолювали керівники програм та підпрограм наукових досліджень - академіки НААН М.Я. Дем'яненко, Ю.О. Лупенко,

М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак.

За безпосередньої участі науковців Інституту розроблялися та втілювалися в життя закони України, які до сьогодні визначають діяльність вітчизняного аграрного сектору. Серед них Закони України: «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (1990), Земельний кодекс України (1990, 1992), «Про селянське (фермерське) господарство» (1991), «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992), «Про плату за землю» (1992), «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» (1996), «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997), «Про оренду землі» (1998, 2002), «Про особисте селянське господарство» (1998, 2003), «Про оцінку земель» (2003), «Про землеустрій» (2003), «Про фермерське господарство» (2003), «Про державну підтримку сільського господарства України» (2004) та ін.

Звичайно, повний перелік наукових розробок Інституту є значно ширшим. Серед інших, не менш вагомих розробок можна вказати теоретичні та практичні засади розвитку сільських територій, залучення інвестицій в аграрному секторі економіки, підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, української селозберігаючої моделі запровадження обігу сільськогосподарських земель, адаптації аграрного сектору в умовах інтеграції України і ЄС, формування та розвитку продуктивних ринків, організації бухгалтерського обліку та звітності, продуктивності та ефективності сільськогосподарської праці, соціально-економічного розвитку села та сільських територій і багато інших.

Сьогодні наукова тематика Інституту все більше кореспондується з викликами, що постають перед економікою держави в цілому та сільського господарства зокрема. Крім традиційних напрямів розширюються дослідження проблем сталого розвитку сільських територій, економіки органічного виробництва, розвитку саморегулювання та децентралізації, забезпечення конкурентоспроможності виробництва на інноваційній основі, переходу до інклюзивної економіки та ін.

Наукові дослідження Інституту все більше інтегруються у світовий науковий простір,

спрямовуються на гармонізацію теорії і практики розвитку аграрного сектору економіки України і ЄС, пошуки оптимальних шляхів розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем глобального розвитку. Вагомі результати наукових досліджень Національного наукового центру «Інститут

аграрної економіки» за всю історію діяльності свідчать про його можливості своєчасно і адекватно реагувати на виклики сьогодення, сповна задовольняти потреби вітчизняних і зарубіжних споживачів у науковій продукції агроекономічного профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Вергунов В. А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки; УААН, ДНСГБ. Київ: Аграрна наука, 2006. 492 с.
2. Звіт про діяльність Національної академії аграрних наук за 2017 рік. Київ: Аграрна наука, 2018. 590 с.
3. Злупко С. М. Економічна історія України: навч. посіб. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Київ: Знання, 2006. 367 с.
4. Історія економічних учень: підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. Київ: КНЕУ, 2001. 564 с.
5. Коропецький І. С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. Київ: Либідь, 1995. 240 с.
6. Лортикян Э. Л. История экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX-XX вв. Харьков: Консум, 1999. 288 с.
7. Лупенко Ю. О. Моделювання соціально-економічних відносин у процесі наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 5-13.
8. Міжнародні та національні організації в галузі дослідження науки: короткий довідник / відп. ред. Б. А. Маліцький, Ю. О. Храмов. Київ: Фенікс, 2017. 72 с. (у.д.а. 3,78) ISBN 978-966-136-423-2.

References

1. Verhunov, V.A. (2006). *Narysy istorii ahrarnoi nauky, osvity ta tekhniky; UAAN, DNSHB [Essays on the history of agrarian science, education and technology; UAAS, DNSHB]*. Kyiv: Ahrarna nauka [In Ukrainian].
2. *Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii ahrarnykh nauk za 2017 rik [Report on the activities of the National Academy of Agrarian Sciences for 2017]*. (2018). Kyiv: Ahrarna nauka [In Ukrainian].
3. Zlupko, S.M. (2006). *Ekonomichna istoriia Ukrainy: navch. posib [Economic history of Ukraine: tutorial]*. Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
4. Korniiichuk, L.Ya., Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A.M., et al. (2001). *Istoriia ekonomichnykh uchen: pidruchnyk [History of economic doctrines: tutorial]*. L.Ya. Korniiichuk, N.O. Tatarenko (Eds.). Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
5. Koropetskyi, I.S. (1995). *Deshcho pro mynule, nedavnie mynule ta suchasne ukrainskoi ekonomiky [Something about the past, the recent past and modern Ukrainian economy]*. Kyiv: Lybid [In Ukrainian].
6. Lortikjan, Je.L. (1999). *Istoriija jekonomicheskikh reform: Mirovoj opyt vtoroj poloviny XIX-XX vv [The history of economic reforms: World experience of the second half of the XIX - XX centuries]*. Kharkiv: Konsum [In Russian].
7. Lupenko, Yu.O. (2018). *Modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn u protsesi naukovykh doslidzhen [Modeling socio-economic relations in the process of scientific research]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 5-13 [In Ukrainian].
8. Malitskyi, B.A. & Khramov, Yu.O. (Eds.) (2017). *Mizhnarodni ta natsionalni orhanizatsii v haluzi doslidzhennia nauky: korotkyi dovidnyk [International and national organizations in the field of research in science: short guide]*. Kyiv: "Feniks" [In Ukrainian].

Lupenko Yu.O. Scientific and methodical provision for development of agricultural economics in Ukraine

The purpose of the article is to identify main scientific developments of the economists-agrarians of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (NAAN), and characterize content of the key positions and mechanisms, their application's sphere, scope, and effectiveness, as well as possibility of implementation in modern conditions.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: historical, monographic, abstract and logical methods, statistical-economic and calculation-constructive for evaluating effectiveness based on the dialectical approach.

Research results. On basis of analysis of the scientific research in system of NAAN and its predecessors, the most resonant and effective developments in agriculture and other related spheres have been identified. The basic content of such developments, their scientific novelty and practical significance, nature of influence on economic development of the industry, separate mechanisms of such developments, which had the greatest influence on the industry, have been outlined. The key directions for further economic researches on solving problems of the agrarian sector of the economy have been formulated.

Elements of scientific novelty. The methodological approach has been applied in order to formate a content of the scientific developments based on the logical, organizational, and economic and causal combination of their results.

Practical significance. The research results provide an opportunity to evaluate the scientific developments of the agrarian economists in the historical retrospective, taking into account peculiarities of each stage of development of the agrarian sphere. Moreover, the results can also be used to determine perspective directions for economic research and substantiation of their results. Refs.: 8.

Keywords: agrarian reform; agrarian sector of the economy; agrarian market; agricultural economics, cooperation; entrepreneurship; scientific research; scientific and methodological support; National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine; National Science Centre "Institute of Agrarian Economics"; labour organization and payment; placement, specialization, and concentration of agricultural production; pricing.

Lupenko Yurii Oleksiiovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Лупенко Ю.О. Научно-методологическое обеспечение развития экономики сельского хозяйства Украины

Цель статьи - определить основные научные разработки экономистов-аграрников Национальной академии аграрных наук Украины, охарактеризовать содержание их ключевых положений и механизмов, сферу, масштабы и результативность применения, возможности реализации в современных условиях.

Методика исследования. Исследование преимущественно осуществлялось с помощью исторического, монографического, абстрактно-логического методов, при оценке результативности частично использовались статистико-экономический и расчетно-конструктивный методы на основе диалектического подхода.

Результаты исследования. На основе анализа результатов научных исследований в системе НААН и его предшественников были определены наиболее резонансные и эффективные разработки в сфере экономики сельского хозяйства и других, связанных с ним сфер. Раскрыто основное содержание таких разработок, их научная новизна и практическая значимость, характер воздействия на развитие экономики отрасли, очерчены отдельные механизмы таких разработок, которые имели наибольшее влияние в отрасли. Сформулированы ключевые направления дальнейших экономических исследований по решению проблем развития аграрного сектора экономики.

Элементы научной новизны. Применен методологический подход к формированию содержания научных разработок на основании логического, организационно-экономического и причинно-следственного совмещения их результатов.

Практическая значимость. Результаты исследования дают возможность оценить научные разработки ученых экономистов-аграрников в исторической ретроспективе, с учетом особенностей того или иного этапа развития аграрной сферы, могут быть использованы для определения перспективных направлений экономических исследований, обоснования их результатов. Библиогр.: 8.

Ключевые слова: аграрная реформа; аграрный сектор экономики; аграрный рынок; экономика сельского хозяйства; кооперация; предпринимательство; научные исследования; научно-методологическое обеспечение; Национальная академия аграрных наук Украины; Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»; организация и оплата труда; размещение, специализация и концентрация сельскохозяйственного производства; ценообразования.

Лупенко Юрий Алексеевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6846-0300>

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018 р.

Фахове рецензування: 12.10.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лупенко Ю. О. Науково-методологічне забезпечення розвитку економіки сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 6 – 14.

* * *